

PRIKAZI

**Salmedin Mesihović / Amra Šaćić, *Historija Ilira*,
Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo 2015, 365.**

Nekoliko istraživača, u drugoj polovini prošlog stoljeća i s početka XXI stoljeća, objavili su djela koja tretiraju historiju Ilira. U svim tim pokušajima, historija Ilira ostala je nepotpuna, nedorečena i nadasve nije iskazan značaj ilirskog etnosa koji je nastanjivao prostor od jugoistočne Slovenije do sjeverne Albanije. Stoga, knjiga autorâ prof. dr. Salmedina Mesihovića i mr. Amre Šaćić pod naslovom *Historija Ilira* predstavlja vrijedno sintetsko djelo, bazirano na pisanim i materijalnim izvorima, kao i na relevantnoj literaturi iz područja ilirske i rimske historije.

Knjiga se sastoji od uvoda, šest poglavlja koja sadrže 77 podnaslova, a poslije svakog podnaslova ili nekoliko podnaslova navedena je bibliografija. Na kraju knjige je dat abstrakt na engleskom jeziku, recenzije akademika prof. dr. Rajka Bratoža i doc. dr. Milana Lovenjaka, te registar osnovnih pojmova.

U *Uvodu* (str. 9-12) knjige autori govore o terminološkim odrednicama „ilirski“ i „ilirsko“, o njihovom značenju i nejasnoćama u historiografiji. Kada je u pitanju sam pojam „Iliri“, autori su saglasni sa ranije utvrđenim stavom koji je zasnovan na tvrdnji da je riječ o autohtonim predrimskim zajednicama koje su živjele na prostoru Zapadnog Balkana. Međutim, istovremeno oni odbacuju ustaljene teorije o Ilirima kao plemenskim zajednicama i iznose svoj stav da je riječ o posebnom narodu. U sklopu terminoloških odrednica autori prate i administrativno-teritorijalni ustroj u rimskom Iliriku koji je bio jasnije omeđen u odnosu na grčku Iliriju. U ovom dijelu knjige autori iznose istraživačke metode koje su koristili za obradu ove problematike i sam nastanak knjige pod naslovom *Historija Ilira*.

U okviru prvog poglavlja *Historijat istraživanja* (str. 13-20) autori ističu da su u vrijeme humanizma i renesanse, kada je oživjelo zanimanje za grčko-rimsku civilizaciju, utvrđeni novi termini u vezi s periodom koji je nastupio poslije antičke civilizacije na tlu današnje jugoistočne Evrope. Tako je pojam „ilirski“ zamijenjen sa pojmom „slavenski“, a Ilirik i Ilirija sa terminom Sklavinija, što je sasvim bilo u skladu s novim razdobljem. Od XIX stoljeća, prema mišljenju autora, počinje ozbiljnije zanimanje za Ilire, da bi u drugoj polovini istog stoljeća naučni pristup ilirologiji postao mnogo izraženijim. S tim u vezi oni naglašavaju ulogu muzejâ, arheoloških društava i njihovih časopisa (širom bivše Jugoslavije) i zaključuju da bi bez njihovog stvarnog doprinosa saznanja o Ilirima još uvijek bila veoma skromna. U knjizi se posebno naglašava vrijeme poslije II svjetskog rata, kada je došlo do novih i obimnijih istraživanja na polju ilirologije. Naročiti doprinos novim i sveobuhvatnijim istraživanjima dali su: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine; časopis Glasnik Zemaljskog muzeja; Odsjek za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu i Centar za balkanološka ispitivanja pri Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Pored naučnih institucija u Bosni i Hercegovini i njihovih istraživača, u Sarajevu je postojala tzv. „sarajevsko arheološko-historijska škola“ kojoj su, prema mišljenju autora, pripadali brojni naučnici: A. Benac, B. Čović, E. Pašalić, E. Imamović, Z. Marić, B. Govedarica, B. Marijanović, I. Bojanovski i drugi. U toku proteklog rata rad pomenute škole je bio potpuno ugašen. Međutim, osnivanjem Katedre za arheologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, pri Odsjeku za historiju, ilirologija je ponovo zaživjela.

U drugom poglavlju pod naslovom *Iliri u antičkoj mitologiji i historiografiji* (str. 21-127) autori najprije ističu značaj grčkih mitova i legendi u kojima se pominju Iliri. Jedna od najznačajnijih legendi o Ilirima je priča o „Kadmu i Harmoniji“ koji su imali sina po imenu *Illyrios* - rodonačelnika svih Ilira. Autori kritički analiziraju djela grčkih i rimskih pisaca (Hekateja, Herodota,

Pseudo-Skilaksa, Pseudo-Skimnosa, Erastotena, Strabona, Teopompa, Polibija, Tita Livija, Apijana, Diodora Sicilijanskog, Veleja Peterkula, Plinija Starijeg, Klaudija Ptolomeja i Dion Kasija), u kojima su izneseni geografski, etnografski i topografski podaci, kao i podaci vezani za politička i vojna zbivanja koja se direktno ili indirektno odnose na Ilire. Osim pisanih izvora, autori naglašavaju važnost epigrafske građe, koja pruža sliku o društvenom i duhovnom životu ilirskog etnosa. U knjizi *Historija Ilira* autori nam donose onomastičke i podatke iz religijskog života, naglašavajući značaj nadgrobnih spomenika za proučavanje društvenog i gradskog života te važnost miljokaza za izučavanje putnih komunikacija. Na kraju ovog poglavlja autori su predstavili nekoliko latinskih natpisa sa područja antičkog Ilirika.

U trećem poglavlju koje nosi naslov *Odnosi Ilira i Grka prije 230. godine p. n. e.* (str. 128-147) autori su obradili ilirsko-makedonske sukobe s početka IV stoljeća do 270. godine p. n. e., u kojima je prikazana ilirska nadmoć sve do dolaska na vlast Filipa II Makedonskog 359. godine. Iste godine Filip II je prvo porazio ilirskog kralja Bardileja, a potom, tri godine kasnije (356.), i njegovog nasljednika kralja po imenu Grabo II. U novoj bici koja je vođena 345. godine autori pretpostavljaju da je ilirski kralj Pleurat porazio Filipa II. Nadalje, u knjizi se govori o nasljedniku Filipa II, njegovom sinu Aleksandru Makedonskom koji je nastavio ratovati sa Ilirima. Tada se na čelu Ilirske kraljevine nalazio Klit koji je zajedno sa Glaukijem - kraljem Taulanata ustao protiv Makedonije. Na početku sukoba Klit je porazio makedonsku vojsku i zauzeo Pelij. Međutim, u kasnijim obračunima Aleksandar je uspio povratiti Pelij i protjerati i Klita i Glaukija sa područja koje su kontrolisali. Od 335. pa sve do 317. godine oni se više ne pominju. Godine 317. ponovo se pojavljuje Glaukije, koji je u narednom periodu sve do 302. godine igrao važnu ulogu u ondašnjim političkim zbivanjima. Poslije njega, pominju se ali samo usputno sljedeći ilirski vladari: Bardilej II, Monunija (280.), i Mitila (270.).

Govoreći o grčkoj kolonizaciji istočne obale Jadranskog mora, počevši od VII stoljeća p. n. e., autori ističu da je ona doprinijela uspostavljanju grčkih kolonija i trgovačkih veza sa Ilirima. Koloniju Epidamno (Dirahij) u današnjoj Albaniji Grci su osnovali 627. godine. Međutim, u drugoj polovini V stoljeća p. n. e., istu su osvojili Taulanti. Tako je ona postala grčko-helenski polis. Godine 588. Grci su osnovali novu koloniju nazvavši je Apolonija (Albanija). Utjecaj Ilira na život Grka u ovoj koloniji bio je, prema kazivanju autora, minoran. Time je ovaj polis sačuvao sve odlike helenskog grada. Prema mišljenju autora, moguće je da je u VI stoljeću osnovana i kolonija Korkyra Melaina (Korčula), a potom, u V stoljeću i grčki grad Herakleja (?). Važno trgovačko središte na Jadranu bila je Naron (Vid kod Metkovića), koju su Grci kolonizovali u VIII stoljeću p. n. e. Nadalje, u knjizi se govori da su na početku IV stoljeća p. n. e. na Jadranskom moru osnovane dvije kolonije: Issa (Vis) i Faros (Hvar). Za razliku od kolonizatora na Issi, koji su uspostavili dobre odnose s Ilirima sve do ratova između Rimljana i Ardijejske kraljevine, doseljenici na Farosu nisu uspjeli ostvariti dobre veze sa Ilirima. Međutim, obje kolonije doživjele su veliki ekonomski i svaki drugi napredak. Tako je Issa osnovala dvije kolonije: Epetion (Stobreč) i Tragurion (Trogir), dok je emporij Dim[os(?)] jedno vrijeme sam egzistirao, da bi kasnije potpao pod vlast nekog susjednog polisa. Dobre ilirsko-grčke odnose potvrđuje i osnivanje kolonije Buthoe (Budva).

U četvrtom poglavlju pod naslovom *Ilirska država* (str. 148-164) autori su, detaljno analizirajući izvornu građu, došli do zaključka da je Ilirsko kraljevstvo (232/1-168/7.), čiji su stanovnici bili Ardijeci, predstavljalo nehomogenu, ali veoma jaku etničko-političku skupinu. Koliko je ona bila snažna autori nam donose podatke na osnovu kojih se vidi da je kralj Agron, na poziv makedonskog kralja Demetrija II 232/1. godine p. n. e. ušao u rat protiv Etolaca koje je brzo porazio. Nadalje, u knjizi se govori o kralju Agronu i kraljici Teuti, pomajci njegovog malodobnog ali

zakonitog nasljednika sina Pinesa, koja je 229. godine p. n. e. pružila vlast u svoje ruke, a potom izvršila napad na koloniju Issu i time ušla u rat protiv Rima, poznat kao Prvi rimsko-ilirski rat. Naredne godine rat je završen potpisivanjem mirovnog ugovora, na osnovu kojeg su Ilirskoj državi nametnuti vrlo nepovoljni uslovi mira, a kraljici Teuti naloženo da se povuče s vlasti. U daljnjoj obradi ove problematike autori iznose brojne podatke koji prilično detaljno govore o Drugom i Trećem rimsko-ilirskom ratu, odnosno njihovim uzrocima, toku, rezultatima i posljedicama. Na kraju ovog poglavlja autori iznose svoj zaključak u kojem stoji da je Ilirska kraljevina doživjela poraz i da je potom podijeljena na tri dijela.

U petom poglavlju koje nosi naslov *Zemlje antičkog Ilirika i Rim* (str. 165-235) autori su prilično detaljno opisali nove sukobe između Rima i Ilira. Riječ je o dugogodišnjim ratovima, protiv Histra, Delmata, Japoda, Diciona, Sardeata, Mezeja i Dezitijata, u kojima su Rimljani nanosili teške gubitke svojim protivnicima da bi ih na kraju 35. odnosno 33. godine p. n. e. definitivno porazili, a potom i potčinili pod svoju vlast. Opisujući te ratove autori su, osim brojnih pojedinosti koje nam jasno oslikavaju tadašnje stanje na prostorima na kojima su živjela pomenuta ilirska plemena, njihovu ratobornost i upornost da se odbrane, iznijeli mnoštvo podataka koji nam govore o vojnoj snazi rimske države i vojničkim sposobnostima njenih vojskovođa (K. Scipion Nazika, Publija Vitinija, Oktavijana, Tiberija, Germanika i drugih). Iliri su definitivno pokoreni u Velikom ilirskom ustanku koji je vođen od 6. do 9. godine n. e. S tim u vezi, autori detaljno opisuju tok ratnih operacija i vojno-političko savezništvo između dezitijatskog i breučkog Batona. Iako su tokom 6. i 7. godine ujedinjeni ilirski narodi ostvarili nekoliko značajnih pobjeda nad Rimljanima, ipak je u toku 8. godine došlo do potpunog preokreta unutar Saveza, što je itekako odgovaralo rimskom vojskovođi Tiberiju, koji je breučkom Batonu, u znak zahvalnosti za napuštanje Saveza, dao autonomiju nad Breucima. Međutim, on je ubrzo bio uhvaćen u gradinskom naselju na području

današnje Tuzle i ubijen od strane dezitijatskog Batona. Ključna bitka dogodila se na Ardubi 9. godine, u kojoj su Rimljani trijumfovali. Nemajući drugog izbora dezitijatski Baton se predao. U kontekstu ovih zbivanja prvi put se pominje i ime Bosna (riječ je o rijeci Bosni). Na kraju ovog poglavlja, u knjizi se govori o zbivanjima nakon definitivnog poraza ilirskih naroda i podjeli Ilirika na dvije provincije: Gornji Ilirik - kasnije Dalmacija i Donji Ilirik - kasnije Panonija.

U šestom poglavlju pod naslovom *Ilirik u periodu kasne antike* (str. 235–318) autori govore o uspostavljanju dominata od strane cara Dioklecijana, o novom obliku vladavine, poznatom kao tetrahija, pojedinih dijelova Carstva. S tim u vezi oni smatraju da su krajem VI i na početku VII stoljeća, u provincijama Dalmaciji i Panoniji, dominat i antičko doba doživjeli definitivni kraj. Za proučavanje kasnoantičke historije Ilirika autori navode sljedeće izvore: Amijan Marcelin, *Notitia Dignitatum*, Jordanes, Kasiodor Senator, Prokopije, zatim Hronika Comesa Marcelina, pravni kodeksi: *Codex Theodosianus*, *Corpus Iuris Civilis*, *Codex Iustiniani*, te geografsko-itinerarski izvori: *Expositio Totius Mundi et Gentium*, *Tabula Peutingeriana*, *Ravennatis Anonymi Cosmographia*. Nadalje, u knjizi se govori o granicama provincija Dalmacije i Panonije (Ilirik) od 9. godine n. e., i svim administrativno-teritorijalnim promjenama koje su uslijedile sa dolaskom na vlast careva Dioklecijana, Konstantina I, Teodosija I i Teodosija II. U okviru ovog poglavlja autori donose i pregled vojno-političkih prilika u Panoniji i Dalmaciji, počevši od polovine V pa do početka VII stoljeća.

U knjizi *Historija Ilira* autori su dali popis svih careva s područja kasnoantičkog Ilirika (zapadni i istočni Ilirik), zatim kratak opis njihovog dolaska na vlast, te na kraju njihovu ulogu u upravljanju Rimskim carstvom. Značajan pečat u rimskoj historiji ostavili su carevi Aurelijan, Dioklecijan, Konstantin I, Justinijan I, ali i drugi carevi iz Ilirika.

Posebna pažnja u knjizi *Historija Ilira* je posvećena pojavi kršćanstva na prostoru Ilirika i širenju ove vjere, prvo u razvijenim gradovima, a potom i u ruralnim krajevima provincije Dalmacije. S tim u vezi autori ističu da je kršćanska misionarska djelatnost u Iliriku pokrenuta u III stoljeću, kada su i zabilježena prva stradanja mučenika u Dalmaciji i Panoniji. Nadalje, u knjizi se govori o Milanskom ediktu iz 313. godine, daljem širenju kršćanstva u pomenutim provincijama, pojavi arijanstva koje je od 325. godine imalo jak oslonac u panonskim oblastima, gdje se i održalo sve do kraja IV stoljeća. Opisujući kršćanstvo, autori ističu da je ono uživalo punu toleranciju i u vrijeme Ostrogota, koji su bili opredijeljeni za arijanstvo. Međutim, kada su se pojavili Avari i Slaveni (krajem VI i početkom VII stoljeća), nestale su brojne crkvene organizacije u Iliriku.

Knjiga *Historija Ilira* autora Salmedina Mesihovića i Amre Šaćić daje jednu novu sliku o ilirskom etnosu i popunjava značajnu prazninu u dalekoj prošlosti zemalja čiji su stanovnici bili Iliri. Zato je ova publikacija od iznimnog značaja za stručnu, naučnu i širu javnost.

Mersiha Imamović

Edin Radušić, *Bosna i Hercegovina u britanskoj politici od 1857. do 1878. godine*, Institut za istoriju, Sarajevo 2014, 422.

Knjiga historičara Edina Radušića predstavlja rezultat autorovog višegodišnjeg naučno-istraživačkog napora s ciljem rasvjetljavanja odnosa Velike Britanije prema Bosni i Hercegovini tokom posljednjih desetljeća osmanske uprave u njoj, tačnije od osnivanja britanskog konzulata u Sarajevu i vicekonzulata u Mostaru 1857. do Berlinskog kongresa i austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine u ljeto 1878. godine. Pojava ovakve jedne knjige, nema sumnje, predstavlja nesvakidašnji događaj u historiografiji jedne države; nije samo riječ o popunjavanju jedne ozbiljne praznine u historijskoj nauci, već o podastiranju čitavog spektra relevantnih uvida i činjenica koji nam čine jasnijim kako odnos britanske politike prema Bosni i Hercegovini, Osmanskom carstvu i Istočnom pitanju tako i prilike u Bosni i Hercegovini potkraj osmanske vladavine, ali i, općenito, karakter međunarodnih odnosa u XIX stoljeću, pretenzije i ciljeve velikih sila, težnje autonomnih kneževina Srbije i Crne Gore i druga zbivanja i procese koji su obilježili političku, diplomatsku, ekonomsku i kulturnu historiju Evrope i Balkana XIX stoljeća. Obzirom na dubinu istraživačkog zahvata na kojem se djelo zasniva te obim historijskih obavijesti koje su uokvirene konzistentnim, uravnoteženim i vjerodostojnim tokom autorove historioграфске naracije, nema sumnje da ova Radušićeva knjiga može biti smatrana važnim doprinosom poznavanju ne samo bosanskohercegovačke, britanske i osmanske, već i ukupne novovjekovne evropske historije, naročito u segmentu diplomatije i međunarodnih odnosa, ali i osjetljivih pitanja kao što su odnos vjere i nacije te mogućnost prilagodbe osmanske državne uprave tekovinama evropskog civilizacijskog i društvenog razvoja u stoljeću koje je prethodilo agoniji i nestanku osmanske države.

Knjiga ima 422 strane, čak 925 izrazito sadržajnih podnožnih napomena i 15 strana neobično bogatog indeksa imena i pojmova. Sastoji se od pet glavnih poglavlja, u kojim se opisuju, prate i analiziraju: britanska politika prema Osmanskom carstvu od sredine XIX stoljeća do istočne krize sedamdesetih, potom uspostava konzulata u Bosni i djelovanje britanske konzularne i diplomatske službe u njoj, odnos britanske politike prema Bosni i Hercegovini od osnivanja konzulata 1857. do početka ustanka 1875. godine, potom status Bosne i Hercegovine u ekonomskoj politici Velike Britanije i tretman privrednih kretanja u djelatnosti britanskog konzulata u Bosni i, konačno, politika Velike Britanije prema Bosni i Hercegovini za vrijeme istočne krize 1875-1878. godine. Knjiga predstavlja dorađenu doktorsku disertaciju koju je autor odbranio na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 8. septembra 2008. godine. Zasnovana je na obimnoj arhivskoj građi Nacionalnog arhiva Ujedinjenog Kraljevstva u Londonu, izvorima Britanske biblioteke, 35 knjiga objavljenih izvora, putopisa, memoara i dnevnika i 112 knjiga i članaka korištene literature. Vrijednost djela počiva na činjenici autorovog opsežnog uvida u obavijesti dokumentacije britanskog Ministarstva vanjskih poslova i drugih fondova, ali i njegove temeljite upućenosti u objavljene izvore i literaturu na engleskom jeziku, što mu je omogućilo da valjano odgovori na istraživački zadatak analize i sagledavanja položaja Bosne i Hercegovini u britanskoj politici od 1857. do 1878. u kontekstu ondašnje evropske historije, napose odnosa Velike Britanije prema drugim evropskim silama i Osmanskom carstvu.

Edin Radušić je jezikom historičara, bez suvišnih poopćavanja, ne ispoljavajući naklonosti bilo koje vrste, objektivno i odgovorno, opisao i objasnio karakter britanske politike prema Bosni i Hercegovini kao fenomen koji zavređuje zaseban historiografski tretman obzirom da se radilo o najzapadnijoj osmanskoj provinciji koja je od pedesetih godina XIX stoljeća postala poseban predmet interesa velikih sila uključujući i Veliku Britaniju. Velika Britanija

se suprotstavljala svim promjenama političkog stanja na evropskom kontinentu jer se plašila međunarodnog zapleta s implikacijama evropskog sukoba, što bi moglo relativizirati njen politički i ekonomski položaj u svijetu, uključujući onemogućavanje slobodnog prolaza ka Indiji i dovođenje u pitanje njenih trgovačkih i finansijskih interesa. Otuda se, kako autor argumentira, Velika Britanija duži period vremena zalagala za mir i postojeće državno-pravne realitete, uključujući očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta Osmanskog carstva, što je značilo protivljenje kako kontroli Balkana od strane Rusije tako i širenju novonastalih balkanskih hrišćanskih kneževina nauštrb Osmanlija. U tom smislu je Velika Britanija bila na stajalištu da Bosna i Hercegovina treba ostati sastavni dio osmanske države i na njemu je insistirala sve do Sanstefanskog preliminarnog mira između Rusije i Osmanskog carstva iz marta 1878., nakon kojeg je, da ne bi ostala u izolaciji u odnosu na druge evropske sile u pogledu rješavanja Istočne krize, ali i zbog unutarnjih političkih problema, prešla na tzv. minimalistički program u Istočnom pitanju koji je podrazumijevao odbacivanje Rusije što dalje od Carigrada i moreuza, ali i prihvatanje da Bosnu i Hercegovinu zaposjedne Austro-Ugarska. To je značilo, kako autor dobro primjećuje, da je Bosna i Hercegovina uoči Berlinskog kongresa postala moneta za potkusurivanje velikih sila, odnosno da je raniji britanski stav u prilog integriteta Osmanskog carstva bio prije svega motiviran strateškim političkim i ekonomskim interesima Velike Britanije.

Tako je konzervativna politika Velike Britanije u pogledu položaja Bosne i Hercegovine, ispoljavana sve do marta 1878. godine, imala svoje lice i naličje – sa jedne strane je Velike Britanija poticala Portu na sprovođenje neophodnih reformi po evropskom uzoru kako bi se unaprijedile životne prilike bosanskohercegovačkog stanovništva, dok je sa druge strane, takvim pristupom, pomagala zadržavanju ove pokrajine u sastavu sve slabijeg Osmanskog carstva, bez prava stanovništva Bosne i Hercegovine da odlučuje o

sudbini svoje zemlje. Međutim, treba imati u vidu da je u ondašnjem historijskom kontekstu takva politika predstavljala i prepreku ostvarenju nacionalističkih pretenzija susjeda Bosne i Hercegovine na njenu teritoriju, o čemu je autor opsežno pisao u poglavlju posvećenom britanskoj politici za vrijeme Istočne krize 1875-1878. godine. Tu su, za razumijevanje cijelog fenomena ustanka i njenog toka, veoma dragocjene informacije i zapažanja britanskog konzula u Sarajevu sir Williama Richarda Holmesa koji je pisao pretpostavljenim, premda nije negirao težak položaj bosanskohercegovačkog seljaštva, da ustanak ne bi imao nikakvih izgleda da ga nisu podržavali Srbi, Crnogorci i Dalmatinci, ističući kako bi „takozvani ustanak u Bosni možda bilo bolje zvati invazija bandi formiranih u austrijskoj Hrvatskoj i Srbiji“, nego „narodni pokret“, kako ga neki teže predstaviti. Pritom je Holmes napominjao da se borbena masa ustanika širila pukim diktatom nezaštićenom i nenaoružanom hrišćanskom stanovništvu, koje se prihvatilo oružja jer nije imalo izbora, premda u osnovi nije bilo borbeno raspoloženo i nije željelo ići u ustanak. Sa druge strane, britanski diplomatski izvori plastično ilustriraju prisutne slabosti osmanskog državnog sistema i krajnju ovisnost Porte od držanja velikih sila u Istočnoj krizi, naročito Velike Britanije u koju je Porta polagala odsudnu nadu da će svojim utjecajem na ostale sile omogućiti smirivanje situacije i spriječiti neželjeni ishod ustanka. Porta, međutim, nije željela shvatiti da Velika Britanije neće žrtvovati svoj položaj u međunarodnim odnosima zarad interesa Osmanskog carstva, što je jasno došlo do izražaja za vrijeme Carigradske konferencije potkraj 1876. i s početka 1877. godine, kada je Porta odbacila ponuđene prijedloge velikih sila za rješenje Istočne krize, što je stvorilo podlogu zbivanjima koja će načiniti upitnom britansku ulogu svojevrsnog zaštitnika osmanske države. Važnost mukotrpnog i prilježnog rada na izvorima prvog reda dobila je punu potvrdu u autorovim uvidima o držanju britanskih predstavnika na Carigradskoj konferenciji, što obeskrjepljuje navode literature na

južnoslavenskim jezicima prema kojim je službeni London bio odgovoran za neuspjeh dotične konferencije jer je navodno ohrabrivao Tursku u odbacivanju usaglašenog evropskog prijedloga.

Radušićeva knjiga, sasvim sigurno, biti će nezaobilazno štivo za svako istraživanje historije Bosne i Hercegovine u drugoj polovini XIX stoljeća. Knjigu preporučujem svima koje zanima historijska istina i koji žele unaprijediti svoje znanje o prošlosti Bosne i Hercegovine, Balkana i Evrope u stoljeću čije će krize i protivriječja čekati svoj rasplet u dolazećem vremenu svjetskih ratova i razaranja, totalitarnih ideologija, rastuće demokratije i evropskih integracija.

Adnan Jahić

Omer Nakičević, *Protokol (Defter) Gornjetuzlanske nahije 1873-1876.*, Centar za napredne studije, Sarajevo 2015, 266.

Objavljivanje historijskih izvora posebno za starije periode historije Bosne i Hercegovine svakako predstavlja značajan doprinos bosanskohercegovačkoj historiografiji. Za istraživanje prilika na prostoru Bosne i Hercegovine u XIX stoljeću neophodno je da istraživač konsultuje izvore različite provenijencije koja je obično nastala na francuskom, njemačkom, osmansko-turskom, engleskom ili ruskom jeziku. Zahvaljujući historičarima i orijentalistima koji su objavljivali i prevodili izvore sa navedenih govornih područja, istraživačima se pruža prilika da mogu kroz svoje istraživanje konsultovati izvore različite provenijencije što je u radovima starije generacije historičara manje prisutno. Korištenje izvora različite provenijencije za XIX stoljeće je posebno značajno ukoliko se proučava lokalna historija gdje su izvori uglavnom oskudni, a prisutna je jezična barijera istraživača. Objavljivanjem i prevodenjem osmanske građe nahije Gornje Tuzle emeritus prof. dr. Omer Nakičević je otvorio prostor za detaljniju analizu prilika kasabe i nahije Gornje Tuzle, ali i šireg prostora Bosanskog ejaleta/vilajeta u drugoj polovini XIX stoljeća.

Građa koju je prof. dr. Nakičević preveo nalazila se dugo vremena u privatnoj arhivi u Gornjoj Tuzli kada je istu 1975. godine pronašao tadašnji učenik Gazi Husrev-begove medrese, a sadašnji doktor islamskih nauka Sead Seljubac. Dakle, ovdje se radi o raznovrsnim osmanskim dokumentima, izvještajima, molbama, obračunima, zapisnicima i slično koji su nastali na području nahije Gornje Tuzle u periodu od 1873. do 1876. godine. Prof. dr. Nakičević je svu navedenu građu podveo pod *Protokol (Defter) Gornjetuzlanske nahije 1873-1876.* U uvodnim napomenama

publikacije pod nazivom *Protokol (Defter) Gornjetuzlanske nahije 1873-1876*. opisano je fizičko stanje i sadržaj navedene građe za nahiju Gornje Tuzle. Prema tome, „defter“ sadrži dvadeset jedan nepagirani list bez korica i naslova sa ukupno petsto sedam dokumenata koji se odnose na područje Gornje Tuzle. Prevedeni dokumenti istraživačima mogu biti od koristi sa različitih aspekata. Nastali su u periodu kada je prostor jugoistočne Evrope a time i Bosne uveliko postao dio strateških ciljeva evropskih država prije svega Austrije, Rusije, Engleske, Francuske i Njemačke koje su intenzivno bile uključene u istočno pitanje, odnosno pitanje podjele Osmanskog carstva. Također, na prostoru Balkana nacionalne ideje su se nastavile širiti, a borba Srba i Crnogoraca za nezavisnost je bila u završnoj fazi. Sve je to neposredno uticalo na prilike u Bosanskom ejaletu/vilajetu, što se može vidjeti na više primjera u izvorima koje je prof. dr. Omer Nakičević preveo i objavio.

Na području Gornje i Donje Tuzle u periodu od 1873. do 1876. godine prisutne su mobilizacije pa se na širem prostoru sjeveroistočne Bosne nalazio veći broj rezervista i policije. Tako se u dokumentu broj 63 na strani 45 spominje naoružavanje stanovnika i policije u Gornjoj Tuzli u kojem se navodi: „Na osnovu odluke Komisije, podijeljeno je stanovništvu kasabe Gornje Tuzle i Gornjetuzlanskog kadiluka kako je to gore navedeno osamdeset velikih sa sačmama i bajonetima pušaka mizraklija i 1200 kapsula četvrtom taboru vojne policije carske vojske, izdato je iz depoa vojne policije Donja Tuzla (...)“. Slučajevi naoružavanja se vrlo često susreću u ovoj građi, a kao što se može vidjeti na osnovu citiranog, oružje je uglavnom pristizalo iz kasabe Donja Tuzla. Iz Donje i Gornje Tuzle su često upućivani vojni odredi prema graničnim područjima Bosanskog ejaleta jer se ovakva vrsta podataka susreće u više izvora. U dokumentu broj 95 na strani 57 se na primjer spominje da je u Bogutovo selo koje pripada Bijeljinskom kadiluku ušla srpska vojska i u mjestu Gradina vršila agitaciju prema pravoslavnom stanovništvu s ciljem podizanja na ustanak. U istom

mjestu srpska vojska je postavila četiri topa. Osmanske vlasti su predlagale da se prema Bogutovom selu pošalje 90 rezervista koji su tada bili stacionirani na području Lopara. Iz svega navedenog, može se vidjeti da su Gornja i Donja Tuzla u to vrijeme bili glavne vojne baze na području sjeveroistočne Bosne sa kojih su upućivani vojni odredi na područje Bijeljine, Zvornika i drugih mjesta koji su se graničili sa Srbijom.

Drugi aspekt značaja dokumenata se ogleda u tome što se na osnovu njih može vršiti i rekonstrukcija svakodnevnog života na području Gornje i Donje Tuzle u periodu od 1873. do 1876. godine. Dokument 107 na strani 65 govori o fondu za siročad kao i načinu na koji se postupalo sa djecom bez roditelja. U više dokumenata govori se o uspostavi poštanskog saobraćaja, telegrafskoj komunikaciji i njenom održavanju u cilju obezbjeđenja neophodnih informacija o stanju graničnih područja ejaleta. Privredno stanje se može pratiti kroz dokumente koji govore o opremanju vojske gdje je često navođeno da je u nedostatku sredstava za izradu odjela korištena koža kurbana sa tačno navedenim vrijednostima u novcu. Uprkos ukidanju esnafskih organizacija još od vremena Omer-paše Latasa primjetno je da su u Gornjoj Tuzli esnafi još uvijek bili u funkciji naročito oni koji su služili vojnim potrebama. Često se u izvorima spominje zdravstveno stanje vojnika, načini liječenja stanovništva, sudske presude i slično. Sve to govori o širini informacija koje pružaju ovi izvori. Prijevodi izvora nahije Gornje Tuzle svakako zaslužuju pažnju historičara ali i detaljniju analizu. Na neke nedostatke ovih izvora ukazao je prof. dr. Omer Nakičević u uvodnom dijelu. Objavljivanje publikacije ocijenjeno je od strane recenzenata prof. dr. Izeta Šabotića, prof. dr. Ismeta Bušatlića i dr. Seada Seljubca vrlo pozitivno. Izvori koje je prof. dr. Omer Nakičević objavio u publikaciji *Protokol (Defter) Gornjetuzlanske nahije 1873-1876.* predstavljaju značajan doprinos historijskoj nauci Bosne i Hercegovine.

Alen Salihović

**Dragan Vukšić, *Žumberački uskoci – unijaćenje i odnarođivanje*,
Srpsko narodno vijeće, Zagreb 2015, 507.**

Sasvim je sigurno da do današnjih dana nije izišla opširnija i studioznija monografija o Žumberku od ove koja se nalazi pred nama, autora Dragana Vukšića, rođenog Žumberčanina iz Radatovića. O ovom planinskom kraju udaljenom od Zagreba svega pola sata vožnje vrlo malo zna šira javnost, a kako je to Vukšić pokazao, nažalost malo znaju i stručnjaci koji se bave poviješću i religijom ovih prostora. Vukšićev pristup temi je iznimno zanimljiv upravo zato što autor nema pretenziju da napiše znanstveni rad, nego jednu interesantnu, vrlo čitljivu studiju koja je razumljiva i široj publici. Ono što je posebno vrijedno jeste činjenica da je Vukšić sam Žumberčanin koji je sve kontroverze identitetskih pitanja osjetio na vlastitoj koži te da o Žumberku doznajemo na taj način iz prve ruke. Dakle, žanrovski, Vukšićeva knjiga je osobni i zavičajno-kolektivni memoar. U razgovorima koje sam vodio sa Žumberčanima na njihovom Žumberku rijetko se tko usudio reći ono što je Vukšić jasno, bez ikakvih sumnji i kočnica napisao. Rijetko, ostarjelo stanovništvo u selima koja su gotovo izumrla, a sva su u stadiju izumiranja, ne želi se baviti identitetskim pitanjima vezanima za nacionalnost i vjeroispovijest žumberačkih uskoka. U ime svih njih Vukšić je odlučio napisati ono što smatra istinom o Žumberku i Žumberčanima, odnosno ono što je zaključio na temelju tuđih i osobnih iskustava i do sada napisanih znanstvenih i stručnih radova o Žumberku. Vrijednost same knjige leži u činjenici da Vukšić nije samo proučavao povijest žumberačkih uskoka kroz brojnu literaturu koju nam vjerno prenosi uz svoje komentare, nego je pričajući o vlastitom životu i situacijama u kojima se našao tijekom svog života kao Žumberčanin prenio čitateljima svu zamršenost žumberačkog identiteta. I uistinu, pisanje o sebi i svojim nije nimalo lako, kako i sam autor kaže, ali slažem se u potpunosti s njim kada kaže da su se

u određenom trenutku kockice složile i da je jednostavno bilo vrijeme da se takva knjiga napiše. Vukšić, koji je čitav život razmišljao o identitetskim pitanjima naroda iz kojeg je potekao, imao je na taj čin potpuno pravo. Autor skromno kaže kako nije vješt na peru, ali upravo suprotno, njegova knjiga se čita poput nekog napetog romana u kojem do kraja ne znamo kakav će biti ishod.

Ono što Vukšić već u uvodu svoje knjige ističe jest da bi teško bilo naći »primer u istoriji da su se s manjom verskom i etničkom grupom toliko bavile i sporile se, ne samo carsko-kraljevske vlasti u Beču, Budimpešti i Zagrebu, nego i već vekovima podeljene, suprotstavljene i zavađene dve najveće hrišćanske crkve, Rimokatolička i Pravoslavna«. Vukšić tvrdi da je krajnji cilj austrijskih vlasti i Rimokatoličke crkve bio etničko odnarođivanje i pohrvaćivanje uskočkog žumberačkog stanovništva, što im je u krajnjoj liniji i uspjelo, budući da se danas na čitavom Žumberku broj pravoslavnih žitelja može izbrojiti na prste jedne ruke ili jedva malo više od toga. Teorije o tome da su Žumberčani stigli iz nekih južnih krajeva gdje su već bili (bili pounijaćeni), ili da su pak pristigli kao rimokatolici, Vukšić vrlo uspješno, s detaljnim obrazloženjima odbacuje, ističući nelogičnosti takvih teorija (u čemu bi onda uopće i bio denominacijski problem koji se vuče sve do danas, dakle pola milenija).

Istina je da Žumberak umire u etničkom i sociološkom pogledu. To da Žumberčani već stoljeće i pol napuštaju svoja ognjišta nije ništa novo. Tako je i sa ostalim pasivnim krajevima Hrvatske i Bosne. Identitetsko pitanje Žumberčana kao vjerskog, etničkog, jezičnog i nacionalnog supstrata dodatno je otežano iseljavanjima i njihovim utapanjima u drugim etnicima i srodnim kršćanskim denominacijama. I nazivanje Žumberčana Vlasima je nešto što Žumberčane, po vjeroispovijesti grkokatolike, „bode“, jer se oni tako ne osjećaju i doživljavaju to kao neku vrst uvrede, onako kako to doživljavaju i Vlaji iz Dalmatinske zagore ili Vlasi na Ćićariji. Pojam Vlah su mnogi zlonamjernici, često i znanstvenici i

ljudi iz znanstvenih krugova, upotrebljavali onako kako im je to odgovaralo doslovno šecući između etničkog pojma Vlah i statusnog značenja pojma Vlah. Vukšić to detaljno objašnjava u svojoj knjizi. Nadalje, istina je i to da se čak i u mnogim ozbiljnim publikacijama Žumberčane povezuje sa senjskim uskocima, a Žumberčani s njima nemaju ama baš ništa zajedničko osim činjenice da su i jedni i drugi uskoci. Vukšić ističe ono što je očito, a to su nekadašnje, sad već nestale crkve, imena i prezimena, običaji, pjesme i toponimi koji niti su vezani za Senj, niti za Pelješac, niti za sjevernu Albaniju, niti za neki drugi kraj odakle bi pojedini znanstvenici i crkvenodostojnici željeli da Žumberčani dolaze, nego ukazuju na njihovo pravoslavno podrijetlo. Živeći između Hrvata i Slovenaca, Žumberčani su stoljećima ostali na neki način posebni, a svoj su zasebni identitet uspjeli sačuvati ženeći se međusobno, kako lijepo opisuje Vukšić. Veze s onim Drugima su postale tješnje nakon Drugog svjetskog rata, kad su se Žumberčani više miješali s Hrvatima-kajkavcima i Slovencima. Uglavnom, odnosi sa Slovencima (Kranjcima, kako se nazivaju Slovenci u Dolenjskoj i Beloj Krajini, na Gorjancima i podno njih, u neke vrste slovenskom Žumberku) bili su jednostavniji, jer nije bilo intenzivnog, a kamoli nasilnog ataka na identitetne oznake Žumberčana niti negiranja njihovog zasebnog identiteta, prvenstveno zbog veće razlike u jeziku, koja je bila toliko očita ne samo u odnosu Žumberčana i Slovenaca nego i u odnosu Marindolaca i Slovenaca koji su već stotinama godina unutar slovenskog teritorija mada su po svemu drugome gotovo identični Žumberčanima, dok je odnos s Hrvatima-rimokatolicima koji su živjeli na Žumberku i u njegovoj okolini bio opterećen konstantnim naporom da se zasebni identitet žumberačkih uskoka na neki način negira, čak i da se Žumberčane-grkokatolike prikaže kao manje vrijedne. Možda je taj sukob između Žumberčana i Hrvata posebno snažno bio prisutan u zapadnom dijelu Žumberka, na području općine Radatovići.

Vukšić postavlja pitanje zašto iz radatovičkog kraja nije više od sto godina ponikao nijedan grkokatolički svećenik. Odgovor se očito krije u tome da radatovički Žumberčani nisu bili tvrdi grkokatolici, odnosno da su bili mnogo više svjesni svojeg pravoslavnog porijekla nego recimo grkokatolici u Sošicama, Stojdragi, Budinjaku, Pećnom ili Mrzlom Polju Žumberačkom, koji su bili u tješnjoj vezi s rimokatoličkim selima u okolici. Radatovički Žumberčani su tako i u Drugom svjetskom ratu bili uglavnom partizanski borci, odnosno bili opredijeljeni za Jugoslaviju, dok je istočni Žumberak, gdje su Hrvati rimokatolici činili većinsko stanovništvo, bio mnogo više orijentiran prema onoj drugoj strani.

Vukšića su zapravo još od djetinjstva zanimali identitetski problemi Žumberčana. U razgovorima s ocem i pojedincima iz sredine u kojoj je živio doznavao je, gotovo na kapaljku, informacije o tom identitetskom problemu kojeg je onda kao gordijski čvor pokušao razriješiti istraživanjem. Ono što sam primijetio i sam kroz svoja istraživanja koja sam provodio i na Žumberku, jest da Žumberčani o tome nerado govore, budući da im, većini, danas više i nije posve jasno što je prava istina. Žumberčani-grkokatolici su bili svjesni da ih „oni drugi“, dakle Hrvati i rimokatolici te Srbi i pravoslavni stoljećima ne podnose, da ih gaze i ponižavaju baš zbog toga što su to što jesu - ni jedno ni drugo, a istovremeno i jedno i drugo. Još u vrijeme Vukšićeva djetinjstva Žumberčani njegovog kraja i njegova porodica bili su svjesni toga da su nekada bili pravoslavci, a Vukšić je kao dijete toga postao svjestan kad je netko u njegovoj blizini izrekao rečenicu »Unijate, tužni brate – prodo vjeru u Pribiću za večeru«. Vukšić je postajao još svjesniji toga svojeg pravoslavnog, srpskog porijekla preko kosaca koji su dolazili iz zapadne Bosne u Žumberak, a po vjeroispovijesti su bili pravoslavci. Njihovi običaji, pjesme, prezimena i govor bili su svemu žumberačkom mnogo sličniji nego govor i običaji koje su imali obližnji Hrvati rimokatolici. Jednom prilikom, u razgovoru s Milovanom Bastašićem porijeklom iz sela Lipnica pokraj Vrbovca,

saznao sam kako su njegovi u 18. stoljeću došli u Lipnicu sa Žumberka. „Otišao sam u Žumberak“, kaže on, „i susreo prezimena koja imamo i mi kod nas, kao na primjer Ranilovići, Magovci. U zaseoku Đurići nedaleko Pećnog susreo sam Danu Bastašića koji mi je rekao da su se Bastašići rasuli po tadašnjoj Hrvatskoj u 18. stoljeću kad je jedan dio odande, iz Pećnog otišao u Križevce. Otišli su oni koji nisu htjeli primiti uniju, a oni koji su je primili, ti su ostali na Žumberku“. Zanimljivo je da mu je Dane tom prilikom rekao da su Bastašići doselili iz Senja, što pokazuje koliko je kod pojedinih Žumberčana već tada bila zamagljena svijest o tome iz kojih krajeva su potekli. Sličnu je priču ispričao i Vukšić u svojoj knjizi.

Inače, posebna priča je vjeroispovijest. Ona je trebala približiti Žumberčane rimokatolicima. Međutim, one koji su ostali svjesni svojega porijekla samo je udaljila jer su se osjećali prevarenima, odnosno prisiljenima da budu nešto što u biti nisu bili. Prevjeravanja na grkokatoličku vjeroispovijest bila su više-manje nasilna. Vukšić se s vjerom i pitanjem nacionalnosti susreo u školi. Jedno je uz drugo bilo vezano, a opet kao da nije bilo baš pretjerano važno da se baš sve. Tako bi jedan brat bio Srbin, drugi Hrvat, a oba su bili unijati... I kad sam mnogo godina poslije tog vremena Vukšićeva djetinjstva bio i sam u Radatovićima i iskreno pitao radatovićkog grkokatoličkog popa, inače Ukrajinca, da li u mjestu ima pravoslavaca on mi je odgovorio da pravoslavnih nema, ali da ima ljudi koji se izjašnjavaju kao Srbi i da su po vjeroispovijesti grkokatolici. A grkokatolici su se, s vremenom, sve više približavali rimokatolicima (naprosto, ta konfesijska inačica je i oformljena s tim ciljem), makar je i do danas ostala razlika u obredu. Neki kažu da je u grkokatolika sve pravoslavno osim pravoslavlja. U Vukšićevom djetinjstvu još su držali i do starog kalendara – sada je i to već nestalo. Danas je, kako se čini i kako Vukšić piše, Žumberčanima, koji su ionako u izumiranju, svega pomalo dosta, pa će »biti i Cigani samo da ih se ostavi na miru«. Sasvim je sigurno da je grkokatoličko svećenstvo, najblaže rečeno, njegovalo u narodu selektivno

kolektivno povijesno pamćenje, stvarajući od delikatnog i kompleksnog vjerskog i povijesnog konteksta shizofrenu raspolućenost i popriličnu kolektivnu frustraciju. Vukšić piše da žumberački uskoci u svom novom zavičaju otpočetak nisu bili dobrodošli, a doživljava ih se kao strano tijelo i danas. Vukšić je u pravu kad kaže da su se prilikom dolaska, prije pola milenija, oni čvrsto samoodređivali konfesijski i crkveno kao pripadnici srpskog pravoslavlja, a da su nacionalno bili osviješteni tek u istoj mjeri u kojoj su to bili i susjedi Hrvati, jer su jezične, običajne i vjerske razlike u ranom novovjekovlju tek počinjale kulturnim identitetima davati političku dimenziju.

Iako Hrvat-rimokatolik želi da Žumberčane prihvati kao dio hrvatskog korpusa, istovremeno on vidi na svakom koraku, i zna, da je žumberački uskok ipak i nešto drugo, u najmanju ruku barem da nije Hrvat i katolik kakav je on, ili barem da nije to „od starine“ (da ne kažem oduvijek), ili barem da je to na neki poseban način, način obilježen nekim specifičnim povijesnim iskustvom. I sam Žumberčan je, dakako, svega toga svjestan pa je društveni život tog kraja obilježen vjerskom i općenito kulturalnom tolerancijom kao „trpljenjem“ (kako se doslovno taj pojam i prevodi). Talozi višestoljetnih predrasuda, višestoljetni tvrdoglavi otpor asimilaciji i gotovo „alkemičarski“ asortiman institucionalnih, državno-vjerskih instrumenata za bezobzirno socijalno-političko eksperimentiranje (krajiški sistem, vlaški status, unijatstvo, gotovo insularna geografska izoliranost), sve to nije moglo donijeti nikakvu sreću tom narodu. Zanimljivo je da je jedan mali dio Žumberka i Žumberčana, nekoliko sela metličkog kraja, rekao bih izbeumljenih od neizdrživo puno povijesti za tako malen kraj, izbeumljenih i od sličnosti i od razlika, i od svjetske politike i od lokalnih baraba – bio naprosto toliko izvan sebe da je, nekom vrstom dopuštenog optiranja nakon Drugog svjetskog rata, „amputirao“ same sebe od Žumberka i Žumberčana, odlučilo da pripadnu Sloveniji i postanu tako zasebni etnik, odvirak Žumberčana, Žumberčani „izvan sebe“, jer samo kao

takvi, i tim činom, oni su mislili da mogu sebe odrediti najbliže onome što osjećaju kao svoj identitet.

Žumberčan ima značenje koje je mnogo jače od recimo slavonskog ili podravskog regionalnog identiteta. Biti Žumberčan označava posebnost koja u svakom slučaju ima i religiozni i nacionalni aspekt, ali i snagu lokalnog pripadanja (nije uopće isto reći da si Žumberčan ili da si sa Žumberka – u toj razlici leži sva muka i možebitna ljepota „malih razlika“ kroz, ni manje ni više nego pola milenija). Činjenica jeste da potomaka žumberačkih uskoka ima sve manje, posebno u samom Žumberku, ali prema Vukšiću, „žumberačkog uskočkog identiteta, bića i duha“ mnogo je više. On smatra da će taj duh i identitet živjeti i kad u Žumberku više ne bude žumberačkih uskoka, Žumberčana, a upravo da bi njihovi potomci znali gdje i u kakvim sve povijesnim, političkim i kulturalnim komplikacijama leže njihovi korijeni, važna je ova Vukšićeva knjiga.

Filip Škiljan

**GLASNIK ARHIVA I ARHIVISTIČKOG UDRUŽENJA
BOSNE I HERCEGOVINE, XLV/2015, Arhivističko udruženje
u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2015, 374.**

Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine je najstariji stručni arhivistički časopis koji sa manjim prekidima, punih 55 godina, izlazi i na najbolji način razvija i promoviše arhivsku struku i nauku, ne samo u Bosni i Hercegovini, već i u regiji. Svih ovih godina, zahvaljujući sadržajima ovog stručnog časopisa, otvarana su i tretirana najbitnija pitanja arhivske teorije i prakse. Na taj način, *Glasnik* je značajno pomogao u osposobljavanju i edukaciji arhivskog kadra, kao važnog stuba arhivske struke i doprinio značajnijem jačanju i sazrijevanju arhivske struke u Bosni i Hercegovini. Pohvale vrijedna je činjenica da časopis i u ovim teškim vremenima izlazi, dajući tako izravan doprinos rješavanju najaktuelnijih pitanja sa kojima se susreće arhivska struka u vremenu tranzicije i globalizacije. Ovaj 45. broj *Glasnika arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine* ima posebnu stručnu i naučnu težinu i vrijednost, jer je isti uvršten u međunarodnu C.E.E.O.L. bazu. Ovaj 45. po redu broj *Glasnika*, najvećim svojim dijelom, nastao je kao rezultat održavanja tradicionalnog Savjetovanja arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, koje se održalo 20. i 22. maja 2015. godine u hotelu „Hollywood“ na Ilidži kod Sarajeva. Na istom su za arhivsku službu Bosne i Hercegovine tretirana dva važna pitanja: *Registraturna građa u nastajanju u vremenu tranzicije i Obrada arhivske građe i arhivski standardi*. Glavni i odgovorni urednik časopisa je dr. sc. Izet Šabotić, a članovi Redakcije su: Siniša Domazet, Sejdalija Gušić, Željko Jelavić, Bojan Stojnić, Šimun Novaković, Vladan Vukliš i Omer Zulić.

U koncepcijskom smislu časopis se ne razlikuje od prethodnih brojeva, a sadržaj i tematika objavljenih radova su raznovrsni i

veoma zanimljivi. Radovi u *Glasniku* su objavljeni na ukupno 374 stranice teksta, podjeljeni na četiri ustaljena i prepoznatljiva poglavlja, i to:

I. Arhivistika i arhivska služba,

II. Iz građe,

III. Prikazi i ocjene i

IV. Vijesti.

Najviše radova, njih ukupno 18, objavljeno je u rubrici *Arhivistika i arhivska služba* (str. 17-215) . Riječ je o radovima koji su po strukturi i sadržaju raznovrsni, tematski su oblikovani tako da široko tretiraju problematiku vezanu za obradu i sređivanje arhivskih fondova i zbirki. Poglavlje počinje sa radovima koji govore o važnosti obrade i sređenosti arhivskog fonda za korisničku funkciju, o načelima obrade, o principu slobodne provenijencije, o modalitetima kompletiranja arhivskih fondova i drugim pitanjima. Sva navedena pitanja nam daju zanimljiva stručna promišljanja na osnovu kojih treba da dođemo do najkonzistentnijih rješenja u procesu obrade i zaštite arhivskih fondova i zbirki. Jedan broj radova u ovom poglavlju je posvećen zaštiti arhivske građe u nastajanju u različitim okolnostima, kao bitnom segmentu očuvanja cjelovitosti arhivskih fondova i zbirki. Otvorena su i druga stručna pitanja koja najdirektnije utiču na stanje i očuvanost arhivskih fondova i zbirki, kao i pitanje problematike dostupnosti arhivskim informacijama, a nekolliko radova izravno se bavi pitanjem uticaja informacijskih tehnologija na zaštitu i funkcionalnost arhivskih informacija.

Navedenu problematiku veoma stručno i naučno problematiziraju vrsni stručnjaci iz Bosne i Hercegovine i zemalja okruženja sa svojim radovima:

- Hatidža Fetahagić, Selma Isić, *Važnost obrade arhivskih fondova u istraživačke svrhe;*
- Mario Stipančević, *Načela obrade osobnih fondova na primjeru ostavštine Ćire Truhelke u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu;*
- Radovan Pilipović, *Princip slobodne provenijencije u sređivanju fondova arhiva SPC-primjer primjene na fondu „Sveti arhijerski sinod (1920-1941)“;*
- Ivana Posedi, *Sređivanje vrlo malih fondova u Državnom arhivu u Varaždinu – Arhivskom sabirnom centru u Koprivici;*
- Azem Kožar, *Modaliteti kompletiranja necjelovitih fondova u arhivima Bosne i Hercegovine;*
- Omer Zulić, *Značaj i zaštita arhivske građe nevladinih organizacija (iskustva Arhiva Tuzlanskog kantona);*
- Branko Atelj, *Zaštita arhivske građe u istočnoj Hercegovini u procesu tranzicije;*
- Marijana Todorović Bilić, *Preuzimanje notarske građe u Republici Srpskoj – problemi i rješenja;*
- Šimun Novaković, *Arhivska građa u nastajanju na primjeru Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine;*
- Nenad Predojević, *Čuvanje i zaštita arhivske građe zadužbina i zadužbinara u arhivima Vojvodine;*
- Saneta Adrović, *Vrednovanje arhivske građe u fondovima i zbirkama iz oblasti obrazovanja;*
- Azra Gadžo Kasumović, *Stanje arhivske građe u ustanovama kulture – primjer Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu;*
- Živana Heđbeli, Nikola Mokrović, *Uži organi uprave u Hrvatskoj u razdoblju od 1945. do 1990. godine;*
- Jovan P. Popović, *Dostupnost arhivske građe;*
- Gojko Malović, *Dostupnost arhivskih informacija;*
- Danijela Branković, *Implementacija međunarodnih arhivskih standarda i Informacioni sistem Arhiva Vojvodine (ISAV);*

- Ljerka Vuk, *Očuvanje autentičnosti arhivskog gradiva u elektronskom obliku*;
- Mirnes Hasanspahić, *Elektronski popis registraturene i arhivske građe i njegove prednosti*.

Ponuđeni sadržaji u navedenom poglavlju su vrlo zanimljivi, sa puno novih stručnih detalja, koji u svakom slučaju mogu doprinijeti boljoj spoznaji i lakšem pragmatičnom rješavanju arhivske problematike.

U drugom poglavlju *Iz građe* (str. 215-345) tretirano je nekoliko važnih historijskih pitanja, koja se odnose na važnu bosanskohercegovačku historijsku zbilju. Najveći broj radova u ovom poglavlju nastao je konsultovanjem i kritikom historijskih izvora prvog reda, što prezentovanim sadržajima daje posebnu naučnu vrijednost. Na zanimljiv način predstavljen je *Lični fond „Don Ivan Prodan“* autora Fuada Ohranovića, koji nam nudi značajan broj detalja i činjenica. Autor Salkan Užičanin dao je presjek razvoja industrije u Bosni i Hercegovini u vremenu od 1918. do 1941. godine, u radu u kojem govori o ključnim problemima koji su sputavali razvoj industrije u Bosni i Hercegovini u navedenom periodu. Rad pod nazivom *Godina konsolidacije: položaj narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini 1943. godine s posebnim akcentom na Tuzlansku oblast*, autora Seada Selimovića, govori o jačanju narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini tokom 1943. godine, te navodi da je to godina kada su na međunarodnom planu ojačale antifašističke snage i kada su Saveznici odnijeli važne pobjede nad silama Osovine. Osim toga, na konferenciji saveznika u Teheranu priznata je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije kao jedina snaga koja se bori protiv okupatora i njihovih pomagača. Dalje se navodi da u periodu ljeto-jesen 1943. godine dolazi do snažnog priliva boraca bošnjačke i hrvatske nacionalnosti u partizanske jedinice što je ojačalo poziciju NOP-a u odnosu na njegove protivnike. Pored ova tri rada, u radu pod

nazivom *Dolina rijeke Bosne kroz željezničko okno* autora Gašper Šmida i Žarka Štrumbala, dat je osvrt na važne pojedinosti koje se nalaze u fondovima Arhiva Slovenije vezane za izgradnju pruge Šamac – Sarajevo. Navedenim radovima približeno je nekoliko zanimljivih pitanja iz oblasti nacionalne i lokalne historije.

U poglavlju *Prikazi i ocjene* (str. 345- 364) predstavljeno je ukupno osam zanimljivih publikacija iz oblasti arhivistike i historije. Ukazano je na značaj 18. po redu broja časopisa *Arhivska praksa*, koji donosi dosta zanimljivosti i novina iz svijeta arhivistike u zemlji i okruženju. Predstavljen je i Zbornik *Radovi* sa 48. savjetovanja arhivskih djelatnika Hrvatske, održanog u Topuskom od 21. do 23. 10. 2015. godine. Isto tako, predstavljeno je nekoliko vrijednih historiografskih sadržaja izašlih u 2014. i 2015. godini. Prikazan je Zbornik radova *Osmanska osvajanja Bosanske kraljevine*, zatim zanimljiv prevod *Defter (protokol) Gornjotuzlanske nahije*, te je dat osvrt na izučavanje tema iz Drugog svjetskog rata, sa posebnim osvrtom na temu „holokausta“. Opsežno je predstavljena vrijedna knjiga Latinke Perović *Dominantna i neželjena elita: beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX i XXI vek)*, te knjige *Tragovima naših komšija: Jevreji u Bosni i Hercegovini i Holokaust i Jugoslavija i svijet* historičara Hrvoja Klasića. Predstavljanjem navedenih publikacija približeni su nam zanimljivi i važni arhivistički i historijski sadržaji, te na taj način u prilici smo da putem ovakvih izdanja pratimo aktualnosti i domete historije i arhivistike u Bosni i Hercegovini i okruženju.

U četvrtom po redu poglavlju *Vijesti* dato je nekoliko izvještajnih saopćenja vezanih za stručne i naučne sadržaje realizirane u 2015. godini. Tako u navedenim izvještajima upoznati smo sa pojedinostima koje se odnose na Osmi subotički arhivski dan, održan 18. septembra 2015. godine u Subotici, 28. međunarodno savjetovanje „Arhivska praksa 2015“, održano u Tuzli 1. i 2. oktobra 2015. godine, 27. zborovanje arhivskog društva Slovenije, održano u Ptuj 15-16. oktobra 2015. godine, zatim

naučnu konferenciju Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Lukavac, održanu u Lukavcu 31. 10. 2015. godine i Savjetovanje arhivskih radnika Bosne i Hercegovine održano 20. i 22. maja 2015. godine u Sarajevu.

Časopis *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine* br. 45 je zanimljivo i korisno arhivističko i historijsko štivo koje potvrđuje da časopis ima respektabilno mjesto u arhivskoj i historijskoj struci i nauci u Bosni i Hercegovini i zemljama regiona. Posebno ako imamo u vidu činjenicu da se svakim novim brojem povećava broj radova, koji svojim sadržajima na stručan i naučan način tretiraju arhivistiku i historijsku nauku. U ovom broju časopisa otvorena su značajna i aktuelna pitanja iz navedenih stručnih i naučnih disciplina, što predstavlja značajan, prije svega stručni pomak ka usvajanju novih znanja, koja trebaju biti u funkciji adekvatnijeg bavljenja arhivskom djelatnošću i rješavanju brojnih nagomilanih pitanja u ovoj oblasti. Iz svega navedenog da se zaključiti da stručni i naučni sadržaji predstavljeni u ovom broju časopisa predstavljaju značajan doprinos rješavanju brojnih otvorenih pitanja iz oblasti arhivske teorije i prakse i historiografije na prostoru Bosne i Hercegovine i zemalja u regionu. Autorima, uredništvu i redakciji čestitam, te toplo preporučujem ovaj 45. broj *Glasnika arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine* arhivističkoj, široj naučnoj i kulturnoj javnosti.

Jasmin Jajčević

UDK 94

ISSN 2303-7539

**DRUŠTVO HISTORIČARA TUZLANSKOG KANTONA
ODSJEK ZA HISTORIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U TUZLI**

HISTORIJSKA MISAO HISTORICAL THOUGHT

2

HISTORIJSKA MISAO, GOD. II, BR. 2, 1-305, TUZLA, 2016.